

Besenyi Sándor:

TECHNICIZÁCIÓ ÉS A HUMÁNUM

Sajátos képi analógia kínálkozik a technicizációs-spirál ellentmondásos gazdasági-társadalmi tendenciájának érzékeltetésére.

Fellini "8 és 1/2" c. filmjének keretmotívuma: a konstruktivista látomás és a körülötte zajló népünne-pély dinamizált változata. A nagy csengő-bongó-fénylő-forgó konstrukció, mint egy óriási ringlispil, csábítja-vonzza magához az emberek közelítő csoportjait, családokat, barátokat. Akusztikus-vizuális-kinetikus látomás, a horizontot tágító szárnyalás ígérete és igézete. Csalóka látvány. Mert íme, már nem is a szárnyalás vágya közelített a tüneményhez. A kíváncsi közelítés családi-egyéni autonómiáját elsodorja a látvány felé törő tömeg áramlása, majd átmenet nélkül magával ragadja az embereket egy röptető ikaruszi szárnyalásba és bénító zuhanásba. Hol van már a szabad szárnyalás ígérete és igézete?! Fellini zenéje felgyorsul, felerősödik, szinte fájdalmasan. A közösségiség ünnepeles, játékos körtáncából harsogó dionüszoszi kavargás és bénító technikai örvény lett.

Nem így vagyunk-e a tudományos-technikai haladás igéretes szárnyalásával? Az elektronizált, kibernetizált, automatizált, robotizált világgal? Nem öncélú divathajszaka-e ez a versenyfutás a műszaki és tudományos haladással? A '72 óta ránk szabadult verseny szörnyű frusztrációt keltett bennünk azzal, hogy felkészültségünket és termelékenységünket fájdalmasan leminősítette. Munkánk

leértékelődési lavinája, a megállíthatatlannak tűnő csere-arányromlás nyomán kettős új történelmi deficit szakadt ránk. Alighogy nagyjából ledolgoztuk örökölt történelmi lemaradásainkat, s kezdtünk lakályosabban, jobban élni, egy naponta növekvő műszaki-tudományos lemaradás válik mind nyilvánvalóbbá számunkra, és vele együtt egy már-már veszélyes pénzügyi deficit. Nemezetközi fizetési, külkereskedelmi, állami költségvetési és belső termelési-fogyasztási egyenlegünk felborulása. Mérlegeink nyomasztó passzívuma, amely már kikezdte konform stabilitásunkat is.

Kell nekünk ez a versenyfutás? Hisz mind mélyebb örvénybe sodor ez az ikaruszi szárnyalás-zuhanás.

A megalapozott és beköltözhető jövő helyett napjainkra a jövő kontóján vergődés jellemez bennünket. Rohánásunk egy előre felélt és mind távolodóbb jövő után helybenjárásnak bizonyult.

1984 vége óta, két és fél év alatt megkétszereződött netto adósságállományunk, az állami költségvetés egyensúlya úgy kibillent, hogy évek kemény munkája és sok-sok megszorítás kell a stabilizáláshoz.

Hát megéri ez az egész? Nem követi-e bumeráng-effektus ezt a nagy versenyfutást, a roppant áldozatokkal beszerezhető új technikát, a megújulás adóját? A struktúrák kényszerű átalakítását, százezrek hétköznapijainak felbolygatását? Csináljunk akkor is, ha nem lehet? - kérdezhetnénk.

Retorikainak hatnak ezek a kérdések, mert persze "navigare necesse est!", de menetközben is szükségünk van pontos helyzetmeghatározásra és -értékelésre éppen a továbbhaladás irányának és hogyanjának megválasztásához.

A világban végbemenő, felgyorsult nagy történelmi átalakulásban, valamint a magyar társadalom összetett és ellentmondásos gazdasági, termelési, műveltségi-képzettségi szerkezetében együttesen kereshetünk támpontokat helyzetértékelésünkhöz.

Merre mozog ez a világ és hogy mozgunk vele mi? A tudományos és műszaki haladás "áldás vagy átok"^{1/} ebben a gazdasági-társadalmi folyamatban? A legnagyobb kockázat, ha nem akarunk szembenézni a jövővel. De milyen ez a jövővel terhes jelen?

Drámai antinómiák, mélyülő szakadékok jellemzik világunkat.

- Hisz kozmikus ma már a védelmünk és kozmikus a védtelenségünk.

- Titáni uralmat teremtettünk a dolgok-folyamatok felett, de egyben teremtményeink foglyaivá is váltunk.

- A bőség hús és vajhegyei eltakarják az éhezők millióit.

- Heringvárosokba zsúfolódunk, s ma mind hosszabb "az út lélektől lélekig".

- A kultúra gazdagon terített svédasztala mellett a szellemi-kommerszek generálszószát kanalizgatjuk hétről hétre, krimiről krimire.

- Az emberi képességek csodái mellett sokasodnak a személyiségüket elveszelytő önpusztítók, a neurózis, a drog, az alkohol áldozatai.

Valóságos végletek ezek, a valóság végletei.

Mégis, mi sem áll távolabb tőlünk, mint a társadalmi mozgás ilyen merev, antinómikus megragadása, az igazi társadalmi tendenciákat - okokat és okozatokat, a meghatározókat és a következményeket, a folyamatokat és az összetevőket -, a genesis folyamatát elfedő fatalista pesszimizmus.

Új jelenségeink és történéseink elemzéséhez, a technicizáció emberi-társadalmi tartalmának és ellentmondásos következményeinek vázlatos megragadásához, értelmezéséhez Lukács György segítségét vesszük igénybe, aki a társadalmi lét dinamikus felépítésében és történelmi előrehaladásában három egymásba kapcsolódó alaptendenciát emelt ki.

"Az elsődleges mozzanat - írja - a munkatermelékenység szakadatlan növekedése, ami mindinkább csökkenti a reprodukcióhoz társadalmilag szükséges munkát, bármennyire megnövekedjenek is minden vonatkozásban a fogyasztási szükségletek...

A második tendenciát Marx nyomatékosan a természeti korlátok visszaszűritésében jelölte meg...

A harmadik tendencia, az eredetileg kisebb társadalmi csoportok integrációja, amely végső soron az egységes emberi nem tényéhez vezet... És noha a világpiac, az emberiség egységes nembeliségének gazdasági alapja, mindmáig igen ellentmondásos formákban mutatkozott meg, hiszen az egyes csoportok között először inkább kiélezi, mintsem csökkenti vagy éppenséggel megszünteti az ellentéteket, de éppen ezáltal, azoknak a valóságos kölcsönhatásoknak a következtében, amelyek még az egyes emberek életébe is beleszólnak, a jelenkor társadalmi létének fontos mozzanátává vált."^{2/}

Hogyan jelentkeznek ezek a nagy történelmi tendenciák napjainkban? És mi a helyzet nálunk?

A termelékenység javításának szűk keresztmetszetei

Mind egyértelműbb, hogy a gépi nagyipari termelés történelmi kiépülése után az új tudományos felismerések gyakorlati alkalmazásával a termelőmunka fejlődésének új korszaka bontakozik ki, a kibernetizált és automatizált ter-

melés. Átalakítja a termelési folyamat minden összetevőjét és egészét, de a társadalmi létezés infrastrukturális feltételrendszerét, valamint a közösségi, családi és egyéni életmódot is.

Az új típusú technikákkal és technológiákkal új típusú emberi képességek tárgyiasulnak és szerveződnek alkotó folyamatokká, hatványozódnak meg korábbi képességtípusok, és sosemvolt új képességformák is születnek. A képességekkel kölcsönhatásban, azok reciprokaként tárgyukban és kielégítési módjukban átprogramozódnak az emberi szükségletek, és új szükségletformák keletkeznek. Átalakul a fogyasztási szerkezet. A technostruktúra, a használati értékek új humanizált rendszere épül az egyének és a társadalmi csoportok köré, a régi típusú szükségletek új típusú kielégítését diktálják, és sosemlátott új szükségleteket is teremtenek. A tudomány és technika vívmányai a civilizatórikus emberi létezés új minőségét ígérnek és teremtik meg. De új felkészültséget, modern szakmai és általános ismereteket, új típusú tevékenységet követelnek és diktálnak, az anyagi és szellemi termelő-alkotó-fogyasztó-használó tevékenység minőségi átalakítását teszik lehetővé.

Ezek a csak igen elnagyoltan jelzett átalakulások drámai kihívásként érintik a mai magyar társadalmat. Kihívásként, de közvetlen hatásrendszerként is, mert a világgazdasági folyamatokhoz kapcsolódó tevékenységcserénk révén ezen az új mértéken méri a mi teljesítményünket is. Termékkínálatunk mind anakronisztikusabbá válik egy ilyen változó szükségletrendszer számára. Ez a változó világ már nem igazolja vissza teljesítményünket, leértékeli termékeinket.

A mi anyagi termelőkapacitásunk gazdaságossági és termelékenységi színvonalát tekintve roppant heterogén és elmentmondásos. Avitt technikák és technológiák, alacsony hatékonyságú termelési feltételek együtt található korszerebb eszközrendszerekkel. A már halaszthatatlanná vált struktúramódosítás egyszerre sürgeti a technikai-technológiai megújulást, a szervezeti-intézményi, munkaszervezési és gazdálkodási korszerűsítést,^{3/} mind pedig a munkaerő-struktúra alapvető átcsoportosítását, át- és továbbképzését.^{4/}

Általános és szakmai képzettségét, munkakultúráját tekintve jelenlegi munkaerőstruktúránk az extenzív jellegű termelési és képzési szakasz terméke és tükré.

Fontos, de (eleddig igen vitatható ideológiai és politikai megfontolásból) nem hangsúlyozott új vonás a társadalmi átrétegződési folyamatokban, hogy már 1975-ben tetőzött az ipari foglalkoztatottak arányának-számának növekedése a magyar társadalmi szerkezetben, s azóta pedig évente egy, illetve két százalékkal csökken. Új - nálunk gyéren vizsgált - társadalmi területekre, az ún. terciér szférára csoportosul át hazánkban is a munkaerő mind számottevőbb hányada. A "gyári szocializmus" koncepcióján, a nagyüzemi munkásság túlideologizált megközelítésén csorbák mutatkoznak. Különösen problematikus ez az idealizáló álláspont, mert túlhomogenizálja a munkásosztályról alkotott képet, elfedi szakképzettségi, általános felkészültségi, munkaerőkölcsi és mentalitási különbségeit, az általános követelményekkel szembeni beállítottságuk igen nagy eltéréseit. Érzéketlenné tesz az ipar technikai-technológiai, szervezeti és intézményrendszeri, valamint munkaerő-struktúrájának aránytalanságaival, belső feszültségeivel szemben. Legitimálja a gazdaságtalan, veszteséges és korszerűtlen tevékenységek társadalmi tákolásának gyakorlatát.

Megmerevedett és avitt struktúrákat konzervál, fékezi az olyannyira szükséges reagálást a világgazdasági átrendeződésekre.

Az iparban dolgozó fizikai dolgozók mintegy 45 százaléka rendelkezik csak szakmunkás végzettséggel, azaz 55 százaléuk nem. Majd 40 százalékos még most is a betanított munkások aránya, s bár 1970 óta felére csökkent, még most is igen magas (kb. 13%) a hőrukk-emberek, a segédmunkások hányada. Az iskolázottsági szint - az újabb évfázatok körében mind általánosabbá váló középszintű (szakmunkás, szakközépiskolai, gimnáziumi) végzettség révén számottevően javult az elmúlt másfél évtizedben -, de még mindig nem sokkal megnyugtatóbb.

A termelés intenzív fejlesztése számára - láthatóan - nem csupán a forrásinség, a technikai-technológiai váltás nehézségei jelentenek akadályokat, hanem a munkaerő szakmai és kulturális színvonala, felkészültségi hiányosságai is szűk keresztmetszetet nyújtanak.

A társadalmi fejlődés új feladatainak megvalósításához szükséges társadalmi-politikai bázis megteremtéséhez, szervezéséhez, mozgósításához látnunk kell ezeket a szűk keresztmetszeteket, s feloldásuk elengedhetetlen és bonyolult tennivalóit is. A szükségessé váló új személyiségjegyek: minőségi munkavégzés, kezdeményező készség, kooperabilitás, vállalkozói mentalitás, közgazdasági érzékenység és tájékozottság mind általánosabbá tétele új feladatokat ad a képzés, a művelődés, munkahelyi és munkahelyközi át- és továbbképzés számára. A képzés minősége, korszerűsége és alkalmazhatósága alapvető követelménnyé vált napjainkra. Az általános és a szakképzési rendszer újragondolásának és továbbfejlesztésének^{5/} fontosságát nem homályosíthatják el aktuális gazdaságpolitikai és társadalompolitikai teendőink sem. A kultúra és a gazdaság egymásra utaltsága erősebb, mint valaha.

A magyar társadalom "kritikus tömege" a (legfeljebb!) középszintű végzettségű szellemi dolgozók 800 ezres tábora. Több mint 60 százalékuk dolgozik a gazdasági bürokrácia áttekinthetetlen útvesztőiben. Vizsgálatok sora leplezi le, hogy a mai termelési-gazdálkodási gyakorlat szükségleteinek ellátására sem igen alkalmas a jelenlegi anyaggazdálkodási, ügyviteli, adatgazdálkodási és szervezési gyakorlat.^{6/} A termelésszervezés és -gazdálkodás döntésszisztemének decentralizációja, valamint az információ-gazdálkodás új módjainak, rendszerének már lehetséges és sürgető meghonosítása minőségileg új feladatok elé állítja ezt a jelentős számú társadalmi réteget is. Az új követelményeknek csak nagyon alapos továbbképzéssel lesznek képesek megfelelni. Bebizonyosodott nálunk az elmúlt években, hogy az ügyviteltechnika és adatgazdálkodás technikai feltételrendszerének megteremtését is fékezi az emberi oldal nyomasztó alulképzettsége.

Korábbi előadásunkban és más írásainkban^{7/} is hangsúlyoztuk az értelmiségi alkotó munka szerepének-súlyának objektív felértékelődését az új viszonyok között. Ezúttal is csak arra utalunk, hogy veszélyes tékozlásnak bizonyult az elmúlt évek gyakorlata, amikor az immár 600 ezres értelmiségi réteg különböző csoportjainak alkotóerőit - parkoló pályákon, vakvágányon tartásukkal - rosszul aknáztuk ki, illetve kényszerű jövedelemkiegészítésként arra kényszerülnek, hogy kvalifikálatlanabb munkaformákban szétforgácsolják idejüket és önmagukat. Húzószerep, szakmai és általános értelmiségi funkciórendszerének módszeres, kezdeményező kibontakoztatása hárul erre a társadalmi rétegre. Az emberi értékek őrzésének, alkotó alkalmazásának, gazdagításának, átadásának sokrétű társadalmi feladata, amely új módon egészül ki a társadalmi-közösségi tevékenység szabályozásának, további demokratizálásának teendőivel.

Szinte valamennyi társadalmi réteget érint, láthatóan más-más módon, gyakran növekvő terhekkel és élesedő konfliktusokkal az a vajúddó átalakulás, amely a társadalmi fejlődés szükséges, de egyáltalán nem ellentmondás-mentes további szakaszában bontakoztatható ki.

A jelzett cserearányromlás nehezedő körülményei között és magas adósságszolgálati terheink miatt - várakozásaink és reményeink ellenére - még jóideig nem tudjuk biztosítani a szükséges munka és a többletmunka arányainak olyan módosítását, amely kedvezne a művelődési, továbbképzési tevékenység számára. Így a struktúraátalakítás képzési, átképzési, továbbképzési feladatai nagy egyéni és családi áldozatvállalással járnak majd. Az aktív korosztályok nemzedéki terhei - sajnos - nem csökkennek, hanem nőnek a jövőben, s ez az ismert súlyos mortalitási mutatók miatt újabb aggodalmak forrása.

A várt termelékenység-javító átalakulás nagy árat követel tőlünk.

A természeti korlátok visszaszorítása

A természeti folyamatok széles körének felismerése és felhasználása révén hatalmas, de sok vonatkozásban kétes értékű és veszedelmes uralomra tettünk szert a természeti korlátok visszaszorításában. Hihetetlen mélységeig hatolunk be a külső és belső természet titkaiba és avatkozunk be a természeti folyamatokba. Mikrofizikai, fizikai, kémiai, biokémiai, biofizikai, genetikai ismereteink, technikai, methodikai felkészültségünk révén elemi természeti folyamatokat írunk át. Miközben a bioszféra és technoszféra kölcsönhatásrendszerében újabb és újabb lehetőségek tárulnak fel a természet humanizálására, növekednek a veszélyek is.

A természeti erők felett szerzett emberi uralom kiszélesítésében olyan mértékig előreszaladtunk a természeti korlátok ledöntögetésében és visszaszorításában, hogy számos lépésünk már nem az emberi szabadságszféra kiszélesítését, hanem ellenkezőleg, humanizált mozgásterületünk összeszűkítését eredményezi. Olyan visszajárárfordulását éljük át az emberi erők kiterjesztésének, amely már veszedelmes módon zsugorítja, pusztítja, redukálja életterünket és lehetőségeinket. A korlátok ledöntésében határokhöz érkezünk, amelyek tudatos védelmével akadályozható meg az emberi önmegvalósítás és önkibontakozás átcsapása önpusztításba.

Megszerzett erőink és uralmunk fonákja, hogy egyetlen nemzedék sem avatkozott be olyan pusztító módon az ember és természet ősi, természetadta egyensúlyát biztosító folyamatokba, mint a miénk. Olyan pusztító erőket hoztunk létre, amelyek már nem csak egyéneket, ellenséges csoportokat-tömegeket, hanem egész fajunkat képesek elpusztítani. Azt a kultúrszférát, technoszférát és bioszférát, amely az evolúció megismételhetetlenek tűnő csodája.

A nukleáris veszedelem globális önmérsékletet, önkorlátozást, feltétlen, egymás biztonságában is érdekelt megegyezést követel. De lám, már nem csak a hadi eszközök, hanem a békés felhasználás is globális kontrollt, felelősebb emberi magatartást kíván.

Az atmoszféra, az óceánok, folyók, vizek, a termőföld iszonytató szennyezése, az erdők, növények, állatok, fajok veszélyeztetése-pusztítása kiáltó módon figyelmeztetnek a jelzett határookra.

De nem csak a külső természeti környezetet, hanem az ember bioszpszichikai struktúráját is veszélyek özöne fenyegeti: az alkohol, a drog, az öngyilkosság, a családok szét-

hullása, a mind összkonfortosabb önpusztítás különböző módjai. A féktelen pusztító ösztönök elszabadulására vall a terror, a vandalizmus, az erőszak kultusz, a kriminalizmus elburjánzása is.

Micsoda döbbenet! Az értelmes, alkotó emberi létezés lehetőségei talán a legnagyobbak történelmünkben, s vele szemben pedig hogy elhatalmasodik a semmivel sem azonosuló, önpusztító mindenttagadás.

A humánus tudatos képviselője, a természetet, emberi alkotást, a másik embert becsülő, oltalmazó, értékorientatív, a következményekkel felelős módon számoló emberi mentalitás kialakítása a művelődésre ma nagyobb feladatokat ró, mint korábban bármikor. A civilizatórikus felkészítés, az ismeretközlő-készségfejlesztő művelődés hatalmas muníciót kell, hogy átörökítsen ma már, a mindennapi kultúra, a természettudományi, a műszaki műveltség, a társadalomtudományi ismeretek, a művészeti-irodalmi értékek óriási együttesét, de talán még nagyobb feladattá vált az értékrendalakítás, az azonosulások kritikus-konstruktív rendjének kimunkálása az új nemzedékek mentalitásában. A szocializációs folyamatok hatásrendszere természetesen tágabb, összetettebb, ellentmondásosabb mint a mégoly felkészült és differenciált művelődés hatása. Az aufklérista attitűdök és reménykedések önmagukban persze nem csökkenthetik a társadalmi létezés ellentmondásosságát. Összetettebb társadalmi, politikai, erkölcsi aktivitást igényel örökségünk és lehetőségeink, természeti és társadalmi létfeltételeink tudatos védelme és megbecsülése. Az emberi-nembeli létezés reális lehetőségei és gyarló valósága között a mélyülő szakadék áthidalása összetett társadalmi feladat. De a művelődés nélkülözhetetlen híd, degradálhatatlan súlyú értékközvetítés, az individualizáció műhelye. Megfeleltetése korunk követelményeinek ma legalább olyan súlyú nemzedéki feladatunk, mint a

gazdaságpolitikai és társadalompolitikai átrendezés végbevitelére. Az innováció és a művelődés kapcsolatának további gazdagítása és fejlesztése nélkül nem lehetséges társadalmi-gazdasági kibontakozás.

Interdependencia

Korunk társadalmi változásainak alapvető tendenciájává vált a korábbi lokális-regionális elkülönülések feloldása, egy planetáris szintű sokszálú-sokrétű globális összefüggésrendszer^{8/} kialakulása a különböző társadalmi-gazdasági fejlettségű, politikai berendezkedésű, kulturális arculatú területek között. A tőke önértékesítési törekvésétől hajtva, a termelőerők minden határon túli civilizatorikus fejlesztésével, a mind kiterjedtebb piac szükségletei nyomására ledöntötte a helyi elkülönülések ilyen-olyan korlátait. "A régi, belföldi termékekkel kielégített szükségletek helyébe újak lépnek, amelyeknek kielégítésére a legtávolabbi országok és éghajlatok kelljenek. A régi helyi és nemzeti önellátás és elzárkózottság helyébe a nemzetek sok oldalú érintkezése, egymástól való sokrétű függése lép. És ez így van nemcsak az anyagi, hanem a szellemi termelésben is"^{9/} - írták Marxék 1848-ban. Ez a kölcsönös, de konfliktusokkal terhes és egyenlőtlen összefüggés, az interdependencia rendszere a nemzetközi gazdasági, politikai, személyes, turisztikai, tömegkommunikációs és kulturális kapcsolatok szövevényével valóban általánossá lett és mindjobban erősödik napjainkban. Ellentmondásos, feszültségekkel, problémákkal terhes folyamat ez, amelyek pozitív és negatív hatásai egyaránt jelentkeznek nálunk is.

A fejlettebb termelőerők magasabb termelékenységi és gazdaságossági szintje, a csúcstechnikák, -technológiák monopóliuma, az infrastrukturális fölény, a multinacionális tőke önértéke, a fejlett országok diszkriminatív intézkedé-

sei révén egyenlőtlen verseny dül ebben a már nem szűken világszerte (kereskedelmi), hanem összetett világgazdasági rendszerben,^{10/} amely fokról-fokra felőrli a maradottabb termelési formákat, szétzilálja a rájuk épült korábbi organikus közösségeket. A természetadta, vagy a helyi fejlődéssel létrehozott sajátos közösségi és integrációs formákat felbomlasztja, és a kozmopolita áru- és pénzközösséget teszi általánossá. Szétszaggat minden vérségi vagy tradícionális köteléket. Romboló, dehumanizációs hatását társadalmi devianciák özöne jelzi.

Az áru- és pénzviszonyok között utat kereső szocialista fejlődés sem maradt mentes az eldologiasító és elidegenedési-önelidegenedési hatásoktól, deviáns következményektől. Az áruk, a cuccok, a szerkek bővületében, a pénz mindenhatóságával sekélyes szórakoztatási tömegárúk (horror, pornó, erőszak) özönlöttek be hozzánk, s nyomukban torz viselkedésformák, a "lopakodó elidegenedés". "Az a jelenség, ami már megragadható, mint nyilvánvaló deficit - az egyéniség elmosódása"^{11/} - írja erről Almási Miklós "A modernizáció árnyoldalai" című tanulmányában.

A gépi nagyipari társadalmi átrétegződés nálunk is felszaggatta a tradícionális kötelékeket, és az elveszelytett közösségi formák helyett nem adott új típusú, valóságos közösségeket. Közösséghiányos^{12/} viszonyaink között, a privatizálódás makacs befeléfordulása kedvez a dehumanizáló torzulások erősödésének. "Negatív és lopakodó ez az elidegenedés-típus: 'szabadság szférájában' a leisure-ban jelentkezik, s észrevétlen, hiszen közvetlen hatása lebilincselő, csak utóhatásaként jelentkezik üresség"^{13/} - írja Almási.

Hogyan találunk alternatívákat ezekkel az elidegenedési tendenciákkal szemben?

A tudományos és technikai haladás lehetőségeket is nyújt a gépies, lélektelen, embert pusztító, elidegenült munkaformák leküzdéséhez, az alkotó termelési-gazdasági-politikai közösségi tevékenységformák megteremtéséhez, s egy új típusú posztmaterialis jellegű értékrend^{14/} kialakításához. Szocialista fejlődésünk záloga, hogy keressük, teremtsük, ösztönözzük azokat a tevékenységformákat, amelyek a személyiség gazdagabb önmegvalósulását eredményezik, s a struktúraátrendezés fájdalmas, de szükséges erőfeszítései között - teremtő rombolással - mind általánosabbá tegyük mindennapjainkban. A munkatevékenység és művelődés új közösségi kapcsolatrendszerének kiépítésével, az értékorientatív-alkotó mentalitás ösztönzésével nyerhetjük meg csak saját jövőnket.

"Valójában csak lassan kezd megjelenni egy ténylegesen emberi lényegét érintő-formáló kultúra igénye - írja Almási -, ami az értelmes munka követelése mellett valóban át tudná alakítani az élet minőségét. Tehát: igazi kulturális aktivitás és nem standardizált készlet-fogyasztás. Mindez ma még utópiának tűnik: a szórakoztató iparok gyors expanziója korábban nemigen veheti fel a versenyt az itt bedobott tőkeerővel az igazi - hagyományos és modern - kultúra. Legfeljebb itt mutatkozik némi remény, hogy magában a tömegkultúrában indul meg emberközeli, nem a szellemi retardációra építő 'foglalkoztatási' program. Ugyanakkor itt érezhetjük a szocialista kultúra küldetését: a mi térfelünkön, ha az utóbbi években le is lassult ez a folyamat -, de megindult az embert újjáépítő, felfelé húzó kultúra, és ebben tevékeny aktivitás iránti igény felkeltése, lehetőségeinek kínálata."^{15/}

Csak a nembeli kultúra bázisán, közösségi keretben, a közösség közvetítő és transzformáló szerepének újratermelésével lehetséges individualizáció, az egyéniség önkibonta-

kozása. A tudományos és műszaki haladás ismeret- és készségi szintjén, technikai bázisán hogyan találunk és terem- tünk ehhez értékorientatív közösségeket?

Ebben az ellentmondásos történelmi átalakulásban ho- gyan leljük föl a diadalmas természet és a diadalmas kö- zösségiség olyan ünnepét, amit Csontváry: Zarándoklás a cédrushoz... című képi látomásán megjelenít? Találunk-e hozzá természetet és emberarcú közösségiséget?

Jegyzetek

1. Az áldás és átok szófordulat két munka címében is előfordul:
 - Fukász György: Technikai haladás - áldás és átok? Akadémiai Kiadó Bp.1973.
 - Mikroelektronika és társadalom. Áldás vagy átok. Jelentés a Római Klub számára 1982. Szerk.: G.Friedrichs és Adam Schaff. Statisztikai Kiadó V. Bp. 1984.Lásd még:
Dr. Hronszky Imre - Dr. Rathmann János: A hetvenes évek technikafilozófiájáról
Dr. Molnár László: Antropológia és technikafilozófia in: A technikafilozófia a múltban és jelenben. "A filozófia időszerű kérdései" 54.k. Bp.1982. 76-102. és 23-39.o.
2. Lukács György: A társadalmi lét ontológiájáról III. Magvető Kiadó Bp.1976. 366-367.o.
3. Vámos Tibor: Hazánk és a műszaki haladás Gyorsuló idő Magvető Kiadó Bp.1984.
4. Bánfalvy Csaba: A technikai átalakulás lehetséges hatása a foglalkoztatásra. Társadalomtudományi Közlemények 1986.1. sz. 82-89.o.
5. "A foglalkoztatás új perspektíváinak kirajzolódásával egyidejűleg a középfok - s ezzel együtt a felső tagozat - újragondolása elkerülhetetlen feladat " - hangsúlyozza Surányi Bálint: A munkaerőpiac és az általános iskola társadalmi elfogadottsága c. tanulmányában. Valóság. 1987.7.sz. 62.o.
6. Az ipari munkaszervezés rendszerének különböző vonatkozásairól lásd:

- Héthy L., Makó Cs.: Munkásmagatartások és a gazdasági szervezet. Akadémiai Kiadó Bp.1972.
- Héthy L., Makó Cs.: Munkások, érdekek, érdekegyeztetés. Gondolat Kiadó Bp.1978.
- Héthy L., Makó Cs.: Technika, munkaszervezet, ipari munka. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp.1981.
- Héthy L.: Gazdaságpolitika és érdekelttség. Kossuth Kiadó Bp.1983.
- Makó Cs.: A társadalmi viszonyok erőtere: a munkafo-lyamat. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Bp.1985.

7. Az értelmiség növekvő társadalmi-gazdasági szerepéről lásd

- Besenyi Sándor: Az értelmiség növekvő gazdasági szerepe - és ami mögötte van. Propagandista 1982. 5. 86-92.o.
- Besenyi Sándor: A nyolcvanas évek magyar értelmiségéről. Kritika 1985.3. 9-10.o.
- Besenyi Sándor: Az értelmiség helyzet- és szerepváltásának ellentmondásai társadalmunkban. Művelődéselmélet 15.
in: Társadalmi szerkezet - műveltség - deviancia.
Szeged, 1986. 81-98.o.

8. Ágh Attila: Globális kihívás. Gyorsuló idő Magvető Kiadó Bp.1987.

9. K.Marx - F.Engels: A Kommunista Párt Kiáltványa. Marx-Engels művei 4.k. Kossuth Kiadó Bp.1959. 445.o.

10. I.Wallerstein: A modern világgazdasági rendszer kialakulása. Gondolat Bp.1983.

11. Almási Miklós: A modernizáció árnyoldalai. Világosság. 1986. 12. 760.o.

12. Hankiss Elemér: Diagnózisok. Közösségek válsága és hiánya. Gyorsuló idő Magvetők, Bp.1982. 63-98.o.
13. i.m. 759.o.
14. A posztmateriális értékrend a személyiség autonómiára és kreatív életformára irányuló igényét fejezi ki, a szép és egészséges emberi környezet, kreatív politikai részvétel, s önmegvalósító tevékenység harmónikus egységének megteremtésére törekszik.
Vö.: R.Inglehart: The Silent Revolution. Princeton Univ. Pr., Princeton, 1977.
15. Almási Miklós: i.m. 760.o.